

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/28.208806>**Людмила ЮРСА,***orcid.org/0000-0003-3944-375X*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського прикладного мовознавства

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) *Lnuzhdak@ukr.net***Оксана НЕГЕР,***orcid.org/0000-0002-9823-8329*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

(Ужгород, Україна) *oksanahalayu83@gmail.com*

ЕКОЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОПРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ДОБИ

Український ономастикон посттоталітарної доби зазнав ряду трансформаційних змін. Після здобуття Україною незалежності спостерігаються зміни в онімній структурі мови. У цій розвідці проаналізовано антропоніми, зокрема імена людей, які зафіксовані в метричних книгах деяких церков Турківського району Львівської області. Також наведено приклади з лексикографічної праці Ю. Ісат.

Проблема дослідження полягає в тому, аби простежити особливості та трансформації українського іменника посттоталітарної доби. Мета роботи полягає у виявленні проблемних зон українських імен, які порушують норми чинного українського правопису, а також не відповідають традиціям та колориту українців.

У процесі дослідження виявлено ряд проблем, які порушують мовно-стилістичні норми української літературної мови. Так, специфікою українського іменника посттоталітарної доби є те, що власні назви присвоюються з порушенням таких норм чинного українського правопису, як: поєднання подвійних імен, які фіксують написання разом; використання літери і замість и – на російській манер; використання чужомовних імен, які не адаптовані до українського мовного колориту; використання церковнослов'янців з метою надання якоїсь автентичності.

Для більшості розрядів української онімної лексики проблема естетики імені має виключно прикладне розв'язання, яке часто спирається більше на інтуїцію, мовне чуття, ніж на апробовані лінгвістичні критерії. У цьому контексті чітко вирізняються власні імена українців, щодо яких в українському мовознавстві вже сформувались чіткі принципи або рекомендації, скеровані на забезпечення їхнього необхідного естетичного рівня.

Оскільки власне ім'я людини разом із прізвищем та іменем по батькові входить до складу повного офіційного іменування громадянина України, то під час проведення оцінки естетичної перспективи конкретного іменного варіанта необхідно враховувати його кількісні можливості з прізвищем та іменем по батькові носія. Мають цілковиту рацію ті мовознавці, які вказують на те, що ім'я має гармонійно поєднуватися з прізвищем дитини: модні імена інішомовного походження, давні дохристиянські імена в поєднанні із прізвищами, які утворені від загальних назв, що називають побутові реалії і т.п., утворюють назви з відчутним негативно-оцінним потенціалом.

Необхідно враховувати фonomорфемні особливості імен, зокрема в разі їхнього поєднання з прізвищами. Адже такі прояви повинні бути покликаними позитивно впливати на естетичний рівень українського онімного матеріалу.

Необхідно також відзначити, що в процесі становлення сучасного антропонімікону спостерігається чимало позитивних та успішних прикладів їхнього творення, а пропаганда високоестетичних онімів формує традиції українського іменевживання.

Як бачимо, естетика та культура власної назви є невід'ємним елементом загальної нормативної картини українського ономастичного простору пострадянської доби. Недооціненість важливості проблеми естетичного стану українського ономастикону стала причиною того, що з'явилося чимало онімів різних розрядів, які за своєю структурою, джерельною базою, а також специфікою доонімійної семантики ніяк не пов'язані з традиціями українського іменотворення. Українські оніми посттоталітарної доби, які не відповідають естетичним критеріям української власної назви, негативно впливають на еколінгвальний стан українського ономастикону та української мови загалом.

У процесі нашого дослідження ми дійшли висновків, що пропаганда як апробованих засад естетики української власної назви, так і самих високоестетичних українських онімів має стати важливим завданням українських мовознавців, а також письменників та журналістів.

Еколінгвальний стан української онімної лексики пострадянського періоду залежить від цілого комплексу чинників екстралінгвального характеру. Соціальне та культурне середовище пострадянської України, українська та міжнародна законодавча база, вплив глобалізаційних тенденцій у мовно-культурній сфері, а також нормативні переконання та пріоритети мовців – головні чинники, які впливають на еколінгвальний баланс українського ономастикону сучасної доби.

Наведені нами у статті екстралінгвальні чинники мають як позитивні, так і негативні наслідки впливу на естетичний стан українського антропонімікону пострадянської доби.

Позитивний вплив на український онімний склад сучасної доби та його еколінгвальний баланс мають такі позамовні фактори, як демократичні та правові засади побудови державної політики України, лібералізація її економіки, орієнтація на досягнення національної культури українців та традицій національних меншин України.

Через відсутність чіткої та послідовної державної політики в мовній сфері, а також брак механізмів контролю за дотриманням норм міжнародного та національного права в галузі мовного будівництва, нівелювання естетичних принципів творення онімів може негативно позначитися на еколінгвальному стані сучасної української пропріальної лексики.

Ключові слова: ономастика, еколінгвістика, пропріальна лексика, антропонім.

Lyudmyla YURSA,

orcid.org/0000-0003-3944-375X

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Applied Linguistics

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) Lnuzhdak@ukr.net

Oksana NEHER,

orcid.org/0000-0002-9823-8329

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Ukrainian Applied Linguistics

of Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) oksanahalay83@gmail.com

ECOLINGUAL FEATURES OF THE UKRAINIAN PROPRIAL VOCABULARY OF THE POST-SOVIET AGE

The Ukrainian onomasticon of the post-totalitarian era has undergone a number of transformational changes. After Ukraine gained independence, there are changes in the language structure. In our article we have analyzed anthroponyms, in particular the names of people who are recorded in the metric books of some churches in Lviv region, Turkovsky district.

We have also provided examples of Yu. Isat's lexicographic work. The problem with our research is to trace the peculiarities and transformations of the Ukrainian post-totalitarian noun. The purpose of our work is to identify problem areas of Ukrainian names that violate the norms of current Ukrainian spelling, and do not correspond to the traditions and colors of Ukrainians. In the course of our research, we have identified a number of problems that violate the linguistic and stylistic norms of Ukrainian literary language. Thus, the peculiarity of the Ukrainian noun of the post-totalitarian era is that proper names are assigned with the overcoming of the norms of the current Ukrainian spelling, such as: a combination of double names that fix the spelling together; the use of the letter instead of and - in the Russian manner; the use of foreign names that are not adapted to the Ukrainian linguistic color; the use of Church Slavs for the purpose of giving some authenticity. For most digits of Ukrainian onymics, the problem of name aesthetics has an exceptionally applied solution, which is often called for more by intuition, linguistic sense than by tried and tested linguistic criteria. This example clearly distinguishes the proper names of Ukrainians, for whom clear principles or recommendations have already been formed in Ukrainian linguistics aimed at ensuring their aesthetic level. As a person's first name, together with his / her surname and patronymic, is included in the full official name of a citizen of Ukraine, when assessing the aesthetic perspective of a particular name variant, one must take into account his / her quantitative capacity with the surname and patronymic of the bearer.

Linguists are quite right in pointing out that the name should be harmoniously combined with the surname of the child: fashionable names of foreign origin, ancient Christian names combined with surnames that are formed by common names, called household realities form names with a significant negative potential. Phonomorphic peculiarities of names should be taken into account, in particular when combined with surnames. After all, such manifestations should be called upon to positively influence the aesthetic level of the Ukrainian anonymous material. It should also be noted that in the process of becoming a modern anthroponymics, there are many positive and successful examples of their creation, as well as the propagation of highly aesthetic onimes given by the traditions of Ukrainian name use, in particular Ukrainian literature and folk-poetic creativity of the Ukrainian people. As you can see, the aesthetics and culture of its own name is an integral part of the general normative picture of the Ukrainian onomastic space of the post-Soviet era. The underestimation of the importance of the problem of the aesthetic state of the Ukrainian onomastics was caused by the fact that many onyms of different digits appeared, which in their structure, source base, as well as the specifics of preonymy semantics

have nothing to do with the traditions of Ukrainian naming. Ukrainian post-totalitarian era ones, which do not meet the aesthetic criteria of the Ukrainian proper name, adversely affect the ecolingual status of the Ukrainian onomasticon and the Ukrainian language as a whole. In the course of our research, we have come to the conclusion that the promotion of both the tried and tested aesthetics of Ukrainian proper names and the most highly aesthetic Ukrainian onyms should be an important task for Ukrainian linguists as well as writers and journalists. The ecolingual state of the Ukrainian onym vocabulary of the post-Soviet period depends on a whole set of extralinguistic factors. The social and cultural environment of post-Soviet Ukraine, the Ukrainian and international legal framework, the impact of globalization tendencies in the linguistic and cultural sphere, as well as the normative beliefs and priorities of speakers are the main factors affecting the ecological balance of the Ukrainian onomasticon of the modern era. The extralinguistic factors we cite in our article have both positive and negative effects on the aesthetic state of the Ukrainian anthroponymic of the post-Soviet era. Positive influence on Ukrainian contemporary composition of modern times and its ecological balance have such extralinguistic factors as democratic and legal principles of state policy of Ukraine, liberalization of its economy, orientation on achievement of national culture of Ukrainians and traditions of national minorities of Ukraine. Due to the lack of a clear and consistent state policy in the language field, as well as the lack of mechanisms to monitor compliance with international and national law in the field of language construction, the leveling of the aesthetic principles of the creation of onyms may adversely affect the ecolinguistic state of modern Ukrainian proprietary vocabulary.

Key words: *onomastika, language, ecolinguage, onym.*

Постановка проблеми. Українські власні імена людей мають тривалу традицію вживання. Історія кодифікації як структури християнських імен, так і правил їх надання нараховує більш ніж тисячолітню історію.

Тривала кодифікація історії українського антропонімікону, зокрема імен людей, а також його відносна нечисленність виступають дуже важливими чинниками, які позитивно впливають на еколінгвальний стан українського ономастикону посттоталітарної доби. Тому, на нашу думку, аналіз еколінгвального стану українського іменника посттоталітарної доби, зокрема на матеріалі метричних книг Львівщини, необхідно проводити, зважаючи на специфіку природи власних імен як антропонімічного класу.

Аналіз досліджень. У сучасній мовознавчій науці є чимала кількість праць, які присвячені вивченню онімного лексичного прошарку. Зокрема, вагомий внесок у розвиток українського ономастикону зробили такі науковці, як Б. Ажнюк, Є. Отін, Л. Белей, М. Романюк, О. Негер, що дало змогу по-новому оцінити та проаналізувати естетико-культурологічні особливості онімної лексики українців пострадянської доби.

Мета статті – проаналізувати процес становлення та розвитку української антропонімічної лексики пострадянської доби.

Виклад основного матеріалу. У радянські часи український іменник перебував у стані відносно еколінгвальної рівноваги: реєстр та структура офіційно-ділових варіантів імен були чітко регламентованими, а поява різного роду запозичень всіляко обмежувалася.

У кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. відбулась значна демократизація суспільно-політичного та культурного життя українців. Стало можливим реальне забезпечення свободи сові-

сті українців, яке посприяло зростанню авторитету церкви в суспільстві. Церковне хрещення стало не тільки популярним, а й навіть модним. Обов'язкове відродження обряду хрещення зумовило суттєве розширення сфер функціонування імен за рахунок конфесійного стилю української літературної мови. У кожній церкві почали ретельно вести метрики, в яких записували перш за все християнські (хресні) імена охрещених осіб, а також імена їхніх хресних батьків.

Необхідно зауважити, що служителі культури зазвичай не надавали належної уваги мовному аспекту ведення церковних метрик, зокрема формі записуваних тут імен, тому найперше серйозні проблеми з еколінгвальним станом українського іменника почали з'являтися саме в конфесійному стилі української літературної мови посттоталітарної доби.

Мовознавиця М. Романюк, яка досліджувала онімну лексику Закарпаття пострадянських часів, зазначає, що, «на превеликий жаль, зростання впливу церкви на функціонування закарпатоукраїнського іменника має і певні негативні наслідки: церковні метрики характеризуються вкрай низькою культурою мови, тут масовими є порушення норм чинного правопису, бо, наприклад, у метричних книгах Преображенського кафедрального собору близько 40% імен охрещених подано у помилковій орфограмі (Романюк, 2007: 76).

Наші підрахунки, які ми провели з 2010 по 2019 рр. як у православних, так і в греко-католицьких храмах Львівської області, зокрема Турківського району, дозволяють зробити висновок про позитивну тенденцію до зниження відсотка вживання ненормативних варіантів власних імен у метричних книгах.

Українсько-російська та українсько-церковнослов'янська міжмовна взаємодія, яка підтриму-

ється певними світоглядними уподобаннями та звичками частини вірних як православної, так і греко-католицької конфесій, стала причиною появи та вживання в церковних метриках іменних варіантів, структура яких суперечить нормам української літературної мови. Наприклад: *Іоанна-Яна, Анна-Інеса, Марія-Діана, Марія-Каріна, Феодор-Назарій, Юрій-Тимофій, Ростислав-Василь; Інесса, Каріна, Іоанна, Назарій* та ін.

Як видно з наведених прикладів, українсько-російська міжмовна інтерференція найбільшою мірою позначається на фонемному рівні варіантів українських імен посттоталітарної доби. Але вплив російської мови є досить помітним і на правописі низки іменних варіантів, які зафіксовані в церковних метричних книгах посттоталітарної доби.

Окрім міжмовної інтерференції, на появу ненормативних канонічних імен впливають діалектні уподобання, зокрема, охрещених дітей у церковні метричні книги часто записують народно-розмовними іменними варіантами.

На нашу думку, значна питома вага ненормативних іменних варіантів власних імен українців у церковних метричних книгах пояснюється прагненням окремих священнослужителів, які роблять метричні записи, за традицією іменувати охрещених осіб канонічними, тобто церковно-слов'янськими іменними варіантами. Але важливо розуміти, що церковнослов'янські відповідники сучасних українських іменних варіантів не завжди відомі церковнослужителям, що й стає причиною появи численних імен-покручів. Це вкрай негативно позначається на еколінгвальному стані сучасного українського іменника.

Вкрай негативним явищем є той факт, що навіть фахові ономасти не завжди дають адекватну оцінку помилковим записам імен в офіційно-ділових документах. Так, Н. Свистун, яка досліджувала іменник Тернополя, зафіксувала ненормативні орфографічні варіанти імен на зразок *Богданна, Інесса, Надія, Никола*. Однак мовознавиця не вбачає нічого поганого в існуванні таких імен-покручів, які вона називає «явищами малої взаємодії» (Свистун, 2006: 13).

Одним із наслідків глобалізаційних впливів на український іменник пострадянської доби, що надзвичайно негативно вплинув на його еколінгвальний стан, стало активне поповнення офіційного реєстру чужомовними іменами, неадаптованими до фонеморфемної структури української мови.

Останнім часом дослідники сучасної української онімної лексики, зокрема антропонімів, відзначають збільшення частотності використання подвійних імен. Таке захоплення модними новотво-

рами-іменами супроводжується масовими порушеннями норм чинного «Українського правопису». Адже «Український правопис» однозначно регламентує, що «через дефіс пишуться складні особові імена: *Василь-Костянтин, Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Антуанетта, Мартін-Лютер, Фрідріх-Вільгельм* (Український правопис, 2002: 115), проте цю норму всіляко ігнорують.

Певна кількість подвійних імен крізь призму модних тенденцій сьогодення записується разом: *Аннамарія, Маріялуїза, Маріроза, Марія-Тереза, Роземарі, Хайдемарі(я)* (жін.), інша частина – окремо: *Богдан Зиновій, Богдан Ігор, Петро Павло, Олег Петро, Анна Марія, Галина Марія, Діана Оксана, Ярина Марія* тощо.

На нашу думку, таке масове порушення норм чинного українського правопису щодо написання подвійних імен зумовлено впливом чужомовних орфограм.

За словами проф. Л. О. Белея, таке чимале використання неприйнятних традицій та мовному колориту української мовної системи появилося у зв'язку з негативним наслідком масового запозичення чужомовних імен для сучасного українського іменника: «неадаптованість або стихійна адаптація імен-неологізмів до структури української літературної мови зумовлює появу цілої низки фонетичних, морфологічних та орфографічних іменних дублетів, які не мають ніякої функціонально-стилістичної чи номінативної специфіки, а тому є надлишковими. Пор.: *Крістіан–Крістіян, Ванесса–Ванеса, Даніела–Данієлла, Камілла – Каміла, Кристина – Крістіна, Данііл – Даніл, Давід – Девід, Данієл – Даніель, Данііл – Данііл, Еммануель – Емануель, Етєла – Етєлла, Ніколетта – Ніколета – Ніколет – Ніколетт, Катрін – Катріна, Жанєта – Жанєтт, Даяна – Дайана* тощо» (Белей, 2007: 318).

Наведений Л.О. Белеєм перелік іменних дублетів, належно не адаптованих до норм української літературної мови, можна розширити ще такими назвами, як: *Кристіян, Крістіян, Христіян, Хрістіян, Крєстіян; Данієлла, Данієла, Данієл*, які поповнили офіційний іменник українців поч. ХХІ ст.

Вкрай негативний вплив на еколінгвальний стан українського іменника посттоталітарної доби справляє той факт, що моду на масове запозичення неадаптованих чужомовних іменних варіантів активно підтримують та пропагують окремі найновіші лексикографічні праці. Так, наприклад, реєстр словника імен Ю. А. Ісат «2500: чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір» нараховує 2500 антропонімів. Понад 90% з них є іншомовними за походженням та неадаптованими до

літературних норм та традицій української мови. Ми зафіксували 240 власних імен, 200 з них – нехарактерні для української мови та колориту і традицій українців, такі як *Аврора, Анабель, Астрід, Барбара, Белла, Гвендолін, Гертруда, Дейзі, Емілі, Жоржетта, Іо, Кармен, Кейт, Лайла, Лі, Марго, Октябрина, Ненсі, Норберта, Хіларі, Аарон, Бальтазар, Бартоломео, Бен, Вінстон, Ед, Ібрагім, Карл, Кевін, Крістофер, Ларрі, Леандр, Леслі, Магнус, Метью, Пітт, Рекс, Роджер, Ромео, Сікстус, Уріель, Фалько, Фред, Шон, Якоб*. На жаль, такі й подібні імена становлять основну частину реєстру даного словника. Загалом, видання, яке повинно би було полегшити вибір імені для дитини та ввести в курс історії імен, приблизно на 95% складається із чужомовних іменних варіантів, які не адаптовані до фономорфемної структури української літературної мови.

Саме неадаптованість структури імен словника «2500: чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір» породжує чимало негативних факторів, які ускладнюють використання багатьох пропонованих іменних варіантів не лише в офіційно-діловому, а й у розмовному мовленні українців. Так, велика кількість чужомовних іменних варіантів виявляється невідмінюваними, зокрема: *Дамар, Дезіре, Дейзі, Деле, Деніз, Джанет, Джинджер, Джифіон, Дітгард, Дітрун, Доллі, Долорес, Ебергунд, Евелін, Едель, Едельтрауд, Едіт, Елен, Елізабет, Еллен, Еллі, Елсі, Ельке, Ельфї, Ельфрун, Емілі, Енгель, Ермут, Еркенгард, Еркентруд, Еркенхільд, Ерменгард, Ерментрауд, Естер ...* або чоловічі *Андре, Берке, Бенні, Боббі, Вуді, Гарі, Гаррі, Генрі, Дікі, Еггі, Едді, Жаймі, Жозе* та багато ін.

Необхідно заважити, що структура словника «2500: чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір» усяна збігами голосних та приголосних звуків, що теж суперечить нормам чинного українського правопису. Наприклад: *Даріо, Еккберт, Енгельберт, Карлхайнц, Лаурентіус, Ліндгард, Лютфріда, Мауріцій, Мауріс, Ортлінда, Ортруда, Піус, Райнтрауд, Райнфріда* та ін.

Неадаптованість чужомовних іменних варіантів, які наявні у словнику «2500: чоловічі та жіночі імена: походження, значення, вибір», повною мірою проявляється на рівні їх правопису. Автор ігнорує усталені норми українського правопису. Імена на зразок *Аврелія, Каміла, Кирила, Клавдія, Консуела, Неоніла, Осип, Павла, Ребека* авторка пропонує чомусь передавати на письмі як *Аурелія, Камілла, Кирилла, Клаудія, Консуелла, Неонілла, Осип, Паула, Ребекка* тощо.

Як бачимо, завдяки подоланню всяких тоталітарних заборон та обмежень у сфері функціонування імен українців еколінгвальний стан українського іменника пострадянської доби зумовлюється не лише позитивним впливом демократизації, а й перебуває під впливом такого негативного чинника, як глобалізація.

Висновки. Позитивні зміни в дотриманні правописних та культурологічних норм онімної лексики можуть відбутись тільки завдяки продуманій системній мовній політиці в поєднанні з належною законодавчою підтримкою, яка зможе мінімізувати негативні наслідки впливу глобалізаційних тенденцій, а також унеможливити існування нефахового ставлення до вживання українських імен в офіційно-діловому та конфесійному стилях української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белей Л. Український пострадянський іменник: основні тенденції розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія* : збірник наукових праць. 2007. Вип. 356–359. С. 318–321.
2. Ісат Ю. А. 2500. Чоловічі та жіночі імена. Походження, значення, вибір. Донецьк : БАО, 2005. 560 с.
3. Романюк М. І. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кін. XX – поч. XXI ст. Ужгород : Гражда, 2007. 124 с.
4. Свистун Н. О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX–XX ст. : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівці, 2006. 20 с.
5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. Київ : Наук. думка, 2002. 240 с.

REFERENCES

1. Beley L. Ukrainkyi postradianskyi imennyk: osnovni tendentsii rozvytku [Ukrainian post-Soviet anthroponymy : major development trends]. *Naukovyi visnyk Chernivets'koho universytetu. Slovianska filolohiia* [Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Slavic Philology]. 2007. № 356 – 359. P. 318-321. [In Ukrainian]
2. Isat Yu.A. 2500. Cholovichi ta zhinochi imena. Pokhodzhennia, znachennia, vybir [Male and female names. Origin, value, choice]. Donetsk. Bao, 2005. 560 p. [In Ukrainian].
3. Romaniuk M. I. Sotsialno zumovleni innovatsii v onomastykoni Zakarpattia kin. XX poch. XXI st. [Socially driven innovations in the onomastikon of Transcarpathian in the end of XX – beginning of XXI century]. Uzhhorod: Grazhda, 2007. 124 p. [In Ukrainian].
4. Svystun N. O. Dynamika antroponimikonu m. Ternopolia XIX–XX st. [Dynamics of the anthroponymy of Ternopil in XIX–XX c.]: Dr. phylol. sci. Diss. Chernivtsi, 2006. 20 p. [In Ukrainian]
5. Ukrainskyi pravopys [Ukrainian spelling]. Kyiv: Scientific thought, 2002. 240 p. [In Ukrainian]